

eserinde derlemiştir (Seyyid Abdurrahman b. Muhammed Bâ Alevî'nin *Buğyetü'l-müsterşidin*'inin kenarında basılmıştır, Kahire 1371/1952).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hacer el-Heytemî, *el-Fetâva'l-kübra'l-fıkhiyye*, Kahire 1357, I, 3-5; a.mlf., *et-Ta'arruf fi'l-aşleyn ve't-taşavvuf*, Mekke 1330, s. 109-111; a.mlf., *Şerh 'alâ metni'l-Hemziyye*, Kahire 1304, s. 16-17, 85, 139, 157, 158; a.mlf., *ez-Zevâcır 'an iktirâfi'l-kebâir*, Beyrut 1408/1988, tür.yer.; Abdülkâdir el-Ayderûsî, *en-Nûrû's-sâfir*, s. 258-263; Gazzî, *el-Kevâkibû's-sâ'ire*, III, 111-112; *Keşfü'z-zunûn*, I, 57, 60, 128, 307, 620, 735; II, 1059, 1083, 1324, 1349, 1502, 1876; Hafâcî, *Reyhânetü'l-elib-bâ'*, I, 435-436; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VIII, 370-372; Muhibbî, *Hulâşatü'l-eser*, II, 166; *el-Hulelû's-sündüsiyye*, III, 194, 196, 198; İbnü'l-Gazzî, *Divânü'l-İslâm* (nşr. Seyyid Kisrevî Hasan), Beyrut 1411/1990, II, 200-202; Şevkânî, *el-Bedrû'l-âli'*, I, 109; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 240-241; Hânsârî, *Ravzâtü'l-cennât*, I, 345-364; Serkis, *Mu'cem*, I, 81-84; Tibrîzî, *Reyhânetü'l-edeb*, VII, 471-472; Brockelmann, *GAL*, II, 508-511; *Suppl.*, II, 527-529; Karatay, *Arapça Basmalar*, I, 112; A. S. Fulton - M. Lings, *Second Supplementary Catalogue of Arabic Printed Books in the British Museum*, London 1959, s. 66-112; Kettânî, *er-Risâletü'l-müsteşrafe*, s. 194; A. G. Ellis, *Catalogue of Arabic Books in the British Museum*, London 1967, I, 175-176, 726; Münecid, *Mu'cem*, I, 13; Hacvî, *el-Fikrû's-sâmî*, II, 352; Âyide İbrâhim Nusayr, *el-Kütübü'l-'Arabiyyetü'lletî nüşiret fi Mısr beyne 'amey 1900-1925*, Kahire 1983, s. 59, 74, 95, 112, 116, 253, 275, 308; a.mlf., *el-Kütübü'l-'Arabiyyetü'lletî nüşiret fi Mısr beyne 'amey 1926-1940*, Kahire 1980, s. 51, 64; Abdülmuiz Abdülhamid el-Cezzâr, *İbn Hacer el-Heytemî*, Kahire 1401/1981; Nu'mân el-Âlûsî, *Cılâ'ü'l-'ayneyn*, Kahire 1278, tür.yer.; Abdülhay el-Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, I, 337-340; C. Zeydan, *Âdâb*, III, 352-353; Abbas el-Kummî, *el-Künâ ve'l-elkâb*, Beyrut 1403/1983, I, 262-263; Muhammed el-Âbid el-Fâsî, *Fihrisü mahtûlâtî Hızâneti'l-Karaviyyîn*, Dârülbeyzâ 1403/1983, I, 273, 297-298; Mustafa Hilmi, "İbn Hacer el-Heysemî", *Mu'cemü a'lâmi'l-fikri'l-insânî* (nşr. İbrâhim Medkûr), Kahire 1984, I, 101-102; Ömer Ferruh, *Me'âlimü'l-edebi'l-'Arabî fi'l-'aşri'l-hadîs*, Beyrut 1985, I, 402-417; Ebû'l-Hayr Abdullah Mürdâd, *el-Muhtaşar min Kitâbi Neşri'n-neur ve'z-zeher fi terâcimi efâdili Mekte mine'l-karni'l-'aşer ile'l-karni'r-râbi'* (nşr. Muhammed Saîd el-Âmûdî - Ahmed Ali), Cidde 1986, s. 122-124; Pertsch, *Gotha*, I, 14, 15, 16, 17, 47, 49, 486-487; II, 142; III, 215-216, 381-382, 389; IV, 294; Ahmet Özel, *Hane-fi Fikhü Âlimleri*, Ankara 1990, s. 201-202; Muhammed Habîb el-Hile, *et-Târîh ve'l-mü'errihûn bi-Mekke*, Mekke 1994, s. 216-228; C. van Aren-donk, "İbn Hacerülheytemî", *JA*, V/2, s. 737-738; a.mlf. - [J. Schacht], "İbn Hâdjâr al-Haytami", *EP* (İng.), III, 778-779; M. Âsaf Fikret, "İbn Hacer-i Heytemî", *DMBİ*, III, 331-333.

CENGİZ KALLEK

İBN HADRAVEYH el-BELHÎ

(bk. AHMED b. HADRAVEYH).

İBN HAFÂCE

(ابن خفاجة)

Ebû İshâk İbrâhîm

b. Ebi'l-Feth (b.) Abdillâh (Ubeydillâh)

b. Hafâce

el-Hevvârî eş-Şukarî

(ö. 533/1139)

Endülüslü şair.

450'de (1058), Şâtibe ile (Játiva) Belensiye (Valencia) arasında yer alan ve etrafı sularla çevrili olduğu için Cezîretüşşukar veya sadece Şukar (Jucar) adı verilen kasabada doğdu. Burada başladığı öğrenimini Şâtibe, Belensiye ve Mürsiye'de (Murcia) sürdürdü. İbn Sükkere diye tanınan kadı ve muhaddis Ebû Ali es-Sadeffî, Ebû İmrân Mûsâ b. Ebû Telîd, Ebû Bekir Atîk b. Esed ve Ebû İshak İbrâhîm b. Savâb gibi âlimlerden gramer, lügat, edebiyat, hadis ve fıkıh dersleri aldı. Edebî zevkinin oluşumunda özellikle İbn Savâb'ın büyük tesiri vardır. Fıkıh alanında derinleşip "fakih" unvanıyla anıldığı halde resmî bir görev almadı.

Endülüs'ün çeşitli emirliklere (mülûkû't-tavâif) bölündüğü, bunların bir yandan birbirleriyle, öte yandan hristiyanlarla savaştıkları bir dönemde yaşamasına rağmen bütün bu olup bitenlere ilgisiz kalan İbn Hafâce, olağan üstü güzelliğe sahip Şukar'a çekilerek tabiatla iç içe yaşamayı tercih etti. Burada yaklaşık elli yaşına kadar zevku safâ içinde bir ömür sürdükten sonra pişmanlık duyarak zâhidâne bir hayat yaşamaya başladı. Aynı sebeple şiir yazmayı da bıraktı (*Divân* [nşr. Seyyid Gâzî], neşredenin girişi, s. 7). Murâbitlar Emîri Ebû İshak İbrâhîm b. Yûsuf b. Tâşfîn'in teşviikiyle on yıl sonra yeniden şiire dönerek (a.g.e., neşredenin girişi, s. 7-8) geçmişinden duyduğu pişmanlığı ve zühdünü ifade eden şiirler kaleme aldı. 25 Şevval 533'te (25 Haziran 1139) doğum yeri olan Şukar'da vefat etti.

İbn Hafâce divanını hayatta iken kendisi tertip eden nâdir şairlerdendir. Dostlarının isteği üzerine vefatından on sekiz yıl önce derlediği divanına yazdığı mukad-

dime sanat hayatının genel çizgileri, edebî zevk ve yönelişleriyle etkilendiği şairler hakkında önemli bilgiler vermiştir. Şerîf er-Radî, Mihyâr ed-Deylemî, Buhtûrî ve Sanevberî'nin yanı sıra özellikle gazelde Abdülmuhsin es-Sûrî (bk. *Divân*, nşr. Seyyid Gâzî, s. 6, 12-18, 67, 125, 192, 247), gazel-hamâse karışımı türde ise Mütenebbî'nin (a.g.e., s. 16, 283, 284-285) tesiri altında kalmıştır. Kendisi de İbnü'z-Zekkâk ve İbn Mutarrîf künyeleriyle anılan yeğeni Ali b. Atıyye el-Belensi ile Ebû Abdullah İbn Âişe başta olmak üzere birçok Endülüslü şair üzerinde etkili olmuştur.

Divanı methiye, mersiye, gazel, zühdiyyât, ihvâniyyât, hamriyyât ve özellikle tabiat tasviri gibi geleneksel temalarda yazılmış manzumelerden oluşmaktadır. Hiciv ve fahriye türü şiir yazmayan İbn Hafâce, Endülüs şiirine has bir tür olan müveşşaha da ilgi duymamıştır. Edebiyata düşkün ve sanatkârları takdir eden emirlere yakın olmak, onların sayarlarında yaşamak gibi bir düşüncesi olmamış, şiirlerinde onlara yer vermemiş, para kazanma veya hediyeye alma amacıyla methiye yazmamıştır. Methiyelerine konu olanlar genellikle fakih, kadı ve vezirler olup bunların çoğu onun hocaları veya okul arkadaşlarıdır.

İbn Hafâce'nin divanında tabiat güzelliklerini ve eğlence meclislerini tasvir eden şiirler önemli bir yer tutar. Onun şiirleri tabiattaki güzellikleri yansıtan bir tablo gibidir. Bu durum onda âdeta bir karakter haline geldiği için çağdaşları tarafından "Endülüs'ün bahçıvanı" (cennân) diye anılmıştır. Bağ, bahçe ve çiçek tasvirleriyle ünlü Doğulu şair Ebû Bekir es-Sanevberî ile de (ö. 334/946) bu yönüyle karşılaştırılan İbn Hafâce'ye Endülüs'ün Sanevberî'si lakabı verilmiştir. Gençlik günlerini birlikte geçirdiği arkadaşları için tebrik, tâziye, teselli, methiye, mersiye, tasvir ve gazel tarzında yazdığı şiirler (ihvâniyyât) divanın yaklaşık üçte birini oluşturur. Şair, kendi dönemindeki içtimâî ve siyasî olaylardan kopuk bir ömür geçirdiği için şiirleri tarihî belge olma vasfından uzaktır. İbn Hafâce, genellikle Endülüs Arap şiirinde çok tutulan kısa şiir formunu tercih etmiş, tasvirlerinde daha çok meyve, bahçe, ud çalan zenci kadınlar, şarap dolduran kambur zenciler, bazı hayvanlar, nehirler gibi objeleri kullanmıştır.

Şiirleri yapı bakımından sağlamsa da ifade ve anlamın zihinde meydana getirdiği etki açısından her zaman başarılı değildir. İstiare, teşbih, cinas ve tıbâk gibi bedî' ve beyân sanatlarını çok kullanması anlamın zaman zaman kapalı kalmasına yol açmış, kullandığı terimler, şiirin duygusal boyutunu gölgeleyerek donuk ve soğuk bir mahiyet almasına sebep olmuştur. Bununla birlikte özellikle tabiat tasviri alanında daha sonraki şairler üzerinde büyük ölçüde etkili olmuş ve "Hafâcî üslûbu" diye anılan üslûbu Endülüste uzun süre taklit edilmiştir.

İbn Hafâce'nin divanının Mustafa Selâme en-Neccârî tarafından yapılan ilk neşri (Kahire 1286/1869; Beyrut 1961, 2. bs.), kafiyelerine göre alfabetik olarak dizilmiş 256 kasideyi (2855 beyit) ihtiva eder. Bu yayımda şairin divanı için kaleme aldığı uzun mukaddime ile bazı kasidelere yazdığı mensur mukaddime ve ta'likler çıkarılmıştır. Kerem el-Bustânî'nin gerçekleştirdiği neşirde ise (Beyrut 1381/1961) şiirler konularına göre tertip edilmiştir. Divanın Seyyid (Mustafa) Gâzî tarafından yapılan neşri (İskenderiye 1960) 309 kaside (3304 beyit), kırk üç mektup ihtiva eder. Bunun altmış altı kıta (356 beyit) ve yirmi üç mektuptan oluşan kısmı nâşir tarafından derlenmiş ve bir zeyil halinde divanın sonuna eklenmiştir. Divanın açıklamalarla birlikte İngilizce çevirisi Arthur Wormhout tarafından William Penn College yayınları arasında yayımlanmış (1987), İspanyolca çevirisi Mahmud Sobh (Valencia 1986; Madrid 1992) tarafından gerçekleştirilmiştir.

İbn Hafâce'nin biyografisini ihtiva eden eserlerde dostlarına, arkadaşlarına, resmî makamlara, vali ve vezirlere gönderdiği bazı mektupları yer almaktadır. Divanında bulunan kırk üç mektup, bazı kasidelerine yazdığı mukaddimeler ve divanın mukaddimesi şairin başlıca nesirlerini teşkil eder. Ayrıca onun lugata dair ilginç bir eserinin olduğu rivayet edilmektedir (Abdülvehhâb b. Mansûr, I, 59).

İbn Hafâce'nin hayatı ve şiirleri hakkında müstakil çalışmalar yapılmıştır. Bunlar arasında Muhammed Rıdvân ed-Dâye, Hamdân Haccâcî, Abdurrahman Cübeyr, Kerrûm Bû Medyen ve Magda Mohamed al-Nowaihi'nin çalışmaları özellikle zikredilebilir (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hafâce, *Dîwân* (nşr. Mustafa Selâme en-Neccârî), Kahire 1286/1869, neşredenin girişi, s. 1-11; a.e. (nşr. Seyyid Gâzî), İskenderiye 1960, neşredenin girişi, s. 5-26; Feth b. Hâkân el-Kaysî, *Kalâ'idü'l-İkân*, Kahire 1283, s. 231-243; İbn Bessâm eş-Şenterîni, *ez-Zahîre*, III/2, s. 541-652; İbn Beşkûvâl, eş-Şıla (nşr. İbrâhîm el-Ebyârî), Beyrut 1410/1989, I, 165; Emir Şekîb Arslan, *el-Hulelû's-sündüsiyye*, Fas 1936, I, 209, 243; Brockelmann, *GAL*, I, 321; *Suppl.*, I, 481-482; A. R. Nykl, *Hispano-Arabic Poetry*, Baltimore 1946, s. 227-231; C. Zeydân, *Âdâb* (Dayf), III, 30-31; A. G. Palencia, *Târîhu'l-fikrî'l-Endelûsî* (trc. Hüseyin Münis), Kahire 1955, s. 123-124; M. Rıdvân ed-Dâye, *İbn Hafâce*, Dimaşk 1392/1972; a.mlf., *Târîhu'n-nakdi'l-edebî fi'l-Endelûs*, Beyrut 1981, s. 364-370; Hamdân Haccâcî, *Hayâtü ve âşârü's-şâ'iri'l-Endelûsî: İbn Hafâce*, Cezaîr 1974; J. T. Monroe, *Hispano-Arabic Poetry*, London 1974, s. 38, 242-245; Şevkî Dayf, *el-Fen ve mezâhibüh*, Kahire 1978, s. 444-450; Abdülvehhâb es-Sâbûnî, *Şu'arâ' ve devâvîn*, Beyrut 1978, s. 247-248; Abdülvehhâb b. Mansûr, *A'lâmü'l-magribî'l-Arabî*, Rabat 1399/1979, I, 58-61; Abdurrahman Cübeyr, *İbn Hafâce el-Endelûsî*, Beyrut 1401/1981; Kerrûm Bû Medyen, *et-Tabî'a fi şî'ri İbn Hafâce el-Endelûsî*, Dimaşk 1403/1983; İhsan Abbas, *Târîhu'n-nakdi'l-edebî 'inde'l-Arab*, Amman 1986, s. 497-499; M. M. al-Nowaihi, *The Poetry of Ibn Khafaja*, Harvard 1988; M. Abdülmün'im Hafâcî, *el-Edebü'l-Endelûsî*, Beyrut 1412/1992, s. 502-521; Salma Khadra Jayyusi, "Nature Poetry in al-Andalus and the Rise of Ibn Khafaja", *The Legacy of Muslim Spain*, Leiden 1992, s. 379-390; M. R. Sainz, "Observations on the Style of the Andalusian Poet Ibn Khafaja in the Light of Some Recently Discovered Poems", *Bibliotheca Orientalis*, XLIII/ 3-4, Leiden 1986, s. 388-396; A. Schippers, "Short Poems in Andalusian Literature Reflections on Ibn Hafâca's Poem About Figs", *Quaderni di Studi Arabi*, sy. 5-6, Roma 1987-88, s. 708-717; a.mlf., "The Theme of old Age in the Poetry of Ibn Hafâga", a.e., sy. 9 (1991), s. 143-160; a.mlf., "La bataille de Zalâqah (Sagrajas) dans la poésie d'Ibn Khafâjah", *Arabic and Middle Eastern Literatures*, II/1 (1999), s. 93-108; Suâd et-Tereykî, "el-lhvâniyyât fi şî'ri İbn Hafâce el-Endelûsî", *Havliyyâtü'l-Câmî'ati'l-Tûnisîyye*, XXVIII, Tunus 1988, s. 195-221; Rahmî Er, "İki Endülüş Şairi: İbn Ammâr ve İbn Hafâce", *DTCFD*, XXXV/2 (1991), s. 111-125; F. de la Granja, "İbn Khafâdja", *EP* (İng.), III, 822-823; Ahmed Bâdkûbe Hezâre, "İbn Hafâce", *DMBİ*, III, 432-434.

RAHMÎ ER

İBN HAFİF

(ابن خفيف)

Ebû Abdillâh Muhammed
b. Hafîf b. İsfikşâd ed-Dabbî
(ö. 371/982)

Hafifiyye silsilesinin
kurucusu olan sûfî.

Muhtemelen 266'da (879) Şîraz'da doğdu. "Şeyh-i kebîr, şeyh-i meşâyih, şeyh-i Şîrâzî" gibi unvanlarla da anılır. Aslen İran'ın Deylem eyaletine bağlı Kelâşem

kasabasındandır. Büyük babası İsfikşâd (İsfikşâr) hakkında bilgi yoksa da adından hareketle devlet adamlarına at yetiştirme işiyle meşgul olduğu söylenebilir. Babası Hafîf, Saffârî Hükümdarı Amr b. Leys'in ordusunda subay iken görevinden ayrılıp Nişâbur'a giderek dinî hayata yöneldi. Burada Kerrâmiyye mezhebi mensuplarının önde gelenlerinden birinin kızıyla evlendi. Bir süre sonra tekrar askerlik görevine dönerek Amr b. Leys ile birlikte Şîraz'a gitti. İbn Hafîf burada dünyaya geldi. Oğlunun ismine nisbetle Ümmü Muhammed diye tanınan ve kadın evliyalar arasında zikredilen annesinin (Câmî, s. 235) Kadir gecesinin işaretlerini dış âlemede arayan oğlunu bu geceyi kendi iç âleminde araması gerektiğini söyleyerek uyardığı söylenir. İbn Hafîf'e annesi hırka giydirmiş olup (Ebû'l-Hasan ed-Deylemî, *Şîretü Ebî 'Abdillâh*, s. 11) daha sonra ona İbn Atâ da hırka giydirmek istemişse de annesinin hırkasına bağlı kalmak gerektiğini düşündüğü için bunu kabul etmemiştir.

Kaynaklarda verilen bilgilerden İbn Hafîf'in çocukluk ve gençlik yıllarını yoksulluk ve sıkıntı içinde geçirdiği anlaşılmaktadır. Bizzat kendisi, yoksulluğunun dercesini anlatmak için kırk yıl boyunca fitre vermesini gerektirecek ölçüde malî imkânâ sahip olamadığını söyler (a.g.e., s. 19). Bu bilgi onun küçük yaşta babasını kaybettiğini de göstermektedir.

İbn Hafîf, bir yandan geçimini sağlamak için çalışırken öte yandan Şîraz'ın ünlü âlim ve şeyhlerinin meclislerine devam etti. Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ, Ca'fer-i Hazza, Ebû Bekir Muhammed el-Atâidî gibi âlimlerden faydalandı. Ebû Bekir el-Atâidî, Abdullah b. Ahmed eş-Şardânî, Bâzrân el-Hayyât, Abdullah el-Erzegânî ve Muhammed et-Temmâr gibi âlimlerden hadis okudu (a.g.e., s. 208, 214). Şâfiî fıkıh âlimi Ebû'l-Abbâs İbn Süreyc'den fıkıh, Ebû'l-Hasan el-Eş'arî'den Basra'da kelâm dersleri aldı. Her gece kırk hadis yazardı; ölümüne kadar kendisinden hadis dinleyenler oldu. Hadis konusunda ondan istifade edenler arasında kelâm âlimi Kadî Ebû Bekir el-Bâküllânî, Muhammed b. Hüseyin es-Sülemî, Ebû Nuaym el-İsfahânî gibi meşhur simalar da vardır.

İbadete büyük önem veren, çocukluğundan itibaren çetin bir riyâzet ve mücâhede hayatı yaşayan İbn Hafîf tasavvufdaki yetişmişliği yanında hadis, fıkıh,